

بررسی و تحلیل فضایی - مکانی عوامل چالش‌زای منابع انسانی بخش کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان ملایر*

علیرضا تکلو- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
علی شمس‌الدینی** - استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران
بیژن رحمانی - دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
مجید ولی شریعت‌پناهی - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد یادگار امام، دانشگاه آزاد اسلامی، شهر ری، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۴/۲۶

چکیده

در کشورهای در حال توسعه منابع انسانی بخش کشاورزی در نواحی روستایی با چالش پیر سنی و مهاجرت جوانان مواجه شده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل عوامل چالش‌زای منابع انسانی بخش کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان ملایر انجام شده است. این تحقیق با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در بخش نظری به شیوه کتابخانه‌ای و در بخش داده‌ها به صورت میدانی از شیوه‌هایی همچون مشاهده، مصاحبه، و انجام دادن پرسش‌نامه و حضور در نقاط سکونتگاهی بهره گرفته شده است. جامعه آماری ۷۳ روستای بخش مرکزی شهرستان ملایر است. با توجه به حجم بالای جامعه آماری، به نمونه‌برداری از روستاها اقدام شده است که ۱۰۰ خانوار از ۵ روستای مرکز دهستان به‌عنوان نمونه تحقیق انتخاب شد. ابزار اصلی پژوهش پرسش‌نامه محقق ساخته بوده که روایی و پایایی آن با کسب نظر استادان محاسبه ضریب آلفای کرونباخ و سایر روش‌ها تأیید شده است. برای تجزیه و تحلیل از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که با توجه به آزمون فریدمن عوامل اقتصادی از جمله کمبود اشتغال، درآمد کم، محدودیت زمین، تضمین ناکافی خرید محصولات، مشکلات بیمه با میانگین رتبه ۲/۳ در رتبه نخست، سپس عوامل فرهنگی و اجتماعی از قبیل عوامل جاذب جمعیت در شهر، چالش جوانان با اعضای خانواده و محیط روستا، وجود بستگان در شهر، ازدواج، و رشد بالای جمعیت روستاها با میانگین رتبه ۲/۰۸ در مرحله دوم و عوامل خدماتی و زیرساختی همچون کمبود امکانات آموزشی، درمانی، تفریحی، و عمرانی با میانگین رتبه ۱/۶۳ در مرحله سوم ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی مؤثر بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: بخش کشاورزی، توسعه منابع انسانی، شهرستان ملایر، نواحی روستایی.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی آقای علیرضا تکلو تحت راهنمایی آقایان دکتر شمس‌الدینی و دکتر رحمانی و مشاور آقای دکتر شریعت‌پناهی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران است.

** نویسنده مسئول، تلفن: ۰۹۱۷۷۲۳۴۷۰۷

مقدمه

پس از سال‌ها تجربه دنیا به این نتیجه رسیده است که کشورها برای پیشتازبودن نیاز به نیروی انسانی متخصص و بانگیزه دارند و منابع انسانی مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده و تسریع‌کننده فرایند رشد و توسعه کشورها به‌شمار می‌آید و از آنجا که کشاورزی، صنعت، و خدمات سه بخش اصلی اقتصاد هر کشور را تشکیل می‌دهند، هر یک از این بخش‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند (موسوی و صادقی، ۱۳۹۱: ۱۵۶). در این راستا توسعه بخش کشاورزی نیاز ضروری پیشرفت و توسعه اقتصادی کشور است و چنانچه عوامل تولید در بخش کشاورزی، که عمده آن‌ها عبارت‌اند از: نیروی انسانی، زمین، آب، سرمایه، و غیره با مشکلاتی مواجه باشند، نه تنها این بخش به توسعه لازم نمی‌رسد، بلکه سایر بخش‌های اقتصادی نیز به توسعه لازم دست نخواهند یافت (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۵). با توجه به اینکه قسمت عمده بخش کشاورزی در نواحی روستایی صورت می‌پذیرد و مقدار کمی از آن در حاشیه شهرها انجام می‌شود، این امر نشان می‌دهد که رشد و توسعه کشاورزی در ایران با چگونگی توسعه روستاها در هم آمیخته است و هر گونه سرمایه‌گذاری در رابطه با عمران روستاها از جمله جاده، آب، فاضلاب، امور آموزش و فرهنگی، ارتباطات در توسعه کشاورزی، و اقتصاد روستایی تأثیرگذار است (یاسوری و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲). از طرفی، توسعه توسعه پایدار کشاورزی در نواحی روستایی سبب تقویت اقتصاد روستایی و در نتیجه توسعه و عمران روستایی و توسعه توسعه پایدار روستا می‌شود. ولیکن مشکلی که ما در نواحی روستایی با آن مواجهیم در مرحله اول خالی‌شدن و متروکه‌شدن تعداد بسیاری از روستاها در سطح کشور است و در مرحله دوم بسیاری از روستاها در جذب و نگهداشت عامل اصلی توسعه پایدار کشاورزی و توسعه پایدار روستایی یعنی عامل انسانی تحصیل کرده و جوان با مشکل مواجه‌اند (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۰). در زمینه مهاجرت و ماندگاری روستاییان، محققان و اندیشمندان خارجی نیز تحقیقات فراوانی انجام داده‌اند (وایت و لیندسترم، ۲۰۰۳). بنابراین، تمایل به ماندگاری یا مهاجرت فرد ممکن است توسط جاذبه‌ها، بهبود وضعیت اشتغال، و سبک زندگی (توماس و همکاران، ۲۰۱۵) و نیز ساختار توسعه کشاورزی در جوامع روستایی تحریک شود (لیانگ و وایت، ۱۹۹۷؛ براو وبری، ۱۹۹۶؛ یانگ، ۱۹۹۶؛ دی جان و همکاران، ۱۹۹۶). تحقیقات دیگر نیز نشان داده‌اند که اگرچه فرایند مهاجرت (به‌ویژه برای جوانان) فرایندی عمومی است، بین جوامع مختلف ناهمسانی‌ها و اختلاف‌هایی برای تصمیم‌گیری‌های افراد برای مهاجرت یا ماندن وجود دارد (باچمن و کریسی، ۲۰۱۱: ۴۸۲).

نیروی انسانی امروزه به‌عنوان یک سرمایه ارزشمند و بالنده مطرح می‌شود که قدرت بازتولید دارد. درحقیقت، کیفیت کار نیروی انسانی در همه کشورهای پیشرفته و در حال توسعه سیستم تجهیز و بهسازی نیروی انسانی است و حفظ و نگهداری آن به شکل جامع و پویا عمل می‌شود (تیموری و حسن‌پور، ۱۳۹۵: ۲۲). طبق داده‌های مرکز آمار ایران سال (۱۳۹۵)، بعد خانوار در همه روستاهای مورد مطالعه در شهرستان ملایر کاهش چشم‌گیری داشته است؛ به گونه‌ای که به طور میانگین از ۵/۰۹ به ۳/۴۱ تغییر یافته است. نسبت جوانی جمعیت ۲۱/۹۹ در روستاهای مورد مطالعه است که از نسبت جوانی روستاهای کشور که ۲۶ سال بوده پایین‌تر است. میزان سالخوردگی شهرستان ۷/۸ و میزان سالخوردگی جمعیت کشور ۶ است. میزان سالخوردگی جمعیت روستایی شهرستان ملایر ۱۰ و بسیار بیشتر از میزان سالخوردگی جمعیت روستایی کشور است، که عدد ۶/۸ است. میزان سالخوردگی جمعیت شهری شهرستان ۶/۶۱ و از میانگین سالخوردگی شهری کشور، که ۵/۸ درصد است، بیشتر است. بدین منوال، همه شاخص‌ها بیانگر این است که جمعیت شهرستان خصوصاً در نواحی روستایی به سمت پیری از شاخص‌های کشوری بالاتر است و خود بیانگر عدم جذب جوانان و مهاجرت آن‌هاست.

در رابطه با مقایسه جوانی و سالخوردگی شهرستان در فاصله سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۹۵ باید گفت میزان جوانی جمعیت در سال ۱۳۶۵، ۴۶/۹۲ بوده که این نسبت در سال ۱۳۹۵ به ۲۲/۹۴ تغییر یافته است. همچنین، میزان سالخوردگی از ۳/۵ درصد به ۷/۸ درصد ارتقا یافته است. میزان سالخوردگی ۶/۶۳ درصد در روستاهای نمونه است که بیشترین آن را روستای مهرآباد و کمترین آن را روستای علوی دارد. هدف از این پژوهش شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد چالش منابع انسانی بخش کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان ملایر و مشخص کردن اولویت‌ها و اقداماتی است که برای نگهداشت منابع انسانی توسعه‌یافته در بخش کشاورزی نواحی روستایی می‌بایست صورت گیرد. تحقیق حاضر درصدد پاسخ به این سؤال است که چه عواملی سبب چالش پیرسنی و مهاجرت جوانان تحصیل‌کرده در منابع انسانی بخش کشاورزی نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان ملایر شده است؟ کدام یک از عوامل و شاخص‌های زیر بیشترین نقش را در ایجاد چالش منابع انسانی و تغییر مکان جغرافیایی و مهاجرت داشته‌اند؟ و فرضیه‌های زیر در این راستا مطرح می‌شود:

۱. عوامل اقتصادی از جمله کمبود اشتغال، درآمد کم، محدودیت زمین، تضمین ناکافی خرید محصولات، مشکلات بیمه؛

۲. عوامل خدماتی و زیرساختی از جمله کمبود امکانات آموزشی، درمانی، تفریحی، عمرانی؛

۳. عوامل فرهنگی و اجتماعی از جمله وجود عوامل جاذب جمعیت در شهر، چالش جوانان با اعضای خانواده، وجود

بستگان در شهر، ازدواج و رشد بالای جمعیت در روستاها.

مبانی نظری

روستا کهن‌ترین شکل سکونتگاه بشری است و روستانشینی یکی از قدیمی‌ترین شیوه‌های زندگی بشری است. امروزه، شهرنشینی در کشورها رو به گسترش است؛ این مهم نیاز به تولید مواد غذایی را افزایش می‌دهد و تولیدکنندگان روستایی که روز به روز از نظر تعداد کمتر می‌شوند در تأمین مواد غذایی جمعیت مصرف‌کننده، صادرات مواد اولیه، و تأمین ارز مورد نیاز اقتصاد ملی کشورها اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند (جمعه‌پور، ۱۳۸۴: ۲). در کشور ایران نیز بخش کشاورزی مولد بیش از ۲۵ درصد درآمد ناخالص ملی است و معاش اغلب ساکنان روستا از راه فعالیت‌های کشاورزی تأمین می‌شود. با این اوصاف و به‌منظور دستیابی به توسعه روستایی، کشاورزی به‌عنوان بخش تعیین‌کننده و پیش‌تاز در توسعه روستاها مطرح می‌شود و استدلال بر این است که با توسعه کشاورزی و بهبود وضعیت تولید و درآمد در این بخش اهداف توسعه روستایی محقق می‌شود (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۹). از آنجا که عموماً روستائیان نسبت به شهرنشینان دارای درآمد کمتری هستند و از خدمات اجتماعی ناچیزی (به‌واسطه اعمال سیاست‌های تمرکزگرایانه در مکان‌گزینی و تجمع این‌گونه تسهیلات و فعالیت‌های اشتغال‌آفرین در شهرها) برخوردارند (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۶)، اقشار روستایی فقیرتر و آسیب‌پذیرتر محسوب می‌شوند که این فقر سبب مهاجرت آنان به شهرها و بالطبع ازهم‌گسیختگی امور اجتماعی - اقتصادی روستاها، شهرها، و نهایتاً کل جامعه می‌شود (احمدی و توکلی، ۱۳۹۵: ۶۴۷). بنابراین، با توجه به نقش‌های متعددی که روستاها در فرایند توسعه ملی به‌ویژه در زمینه تأمین مواد غذایی شهرنشینان بر عهده دارند، رشد و توسعه این نواحی اهمیت و ضرورت زیادی دارد (رضوانی، ۱۳۹۴: ۱۲). در این راستا کشاورزی با توجه به قابلیت‌های بالایی که در زمینه عرضه نیروی کار و سرمایه برای رشد و تأثیرگذاری در دیگر بخش‌های اقتصاد و عرضه غذای ارزان و مورد نیاز جوامع بشری و مساعدت به تراز پرداخت‌ها از طریق صادرات و فروش (نجفی، ۱۳۷۶: ۹-۱۱) دارد، می‌تواند به‌عنوان یکی از مهم‌ترین گزینه‌های توسعه همه‌جانبه جوامع انسانی و بخش پیشرو در اقتصاد ملی کشورها مطرح شود. از این رو، بخش کشاورزی منبع خوبی برای توسعه دیگر فعالیت‌های تولیدی از جمله فعالیت‌های صنعتی است. به طوری که انعکاس توسعه صنعتی در بخش‌های متفاوت اقتصاد روستایی می‌تواند به جریان‌پویایی از

تعامل پیش‌برنده میان دو بخش کشاورزی و صنعت تبدیل شود (رکن‌الدین افتخاری و طاهرخانی، ۱۳۸۱: ۱۷). در حقیقت، رشد درآمد کشاورزان است که باعث افزایش تقاضا و جذب نیروی کار و افزایش نرخ دستمزدها در بخش روستایی غیر کشاورزی می‌شود و فشار نیروی کار مهاجر را از شهرها منحرف می‌کند (رحمانی و طاهرخانی، ۱۳۸۵: ۸۶). بدین منظور، لازم است به مطالعه اهمیت و جایگاه نیروی انسانی در این بخش پرداخته شود. در ادامه به تعدادی از تحقیقات در راستای موضوع اشاره می‌شود:

تقیلو و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای پیش‌ران‌های توسعه روستاهای ایران را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که مهم‌ترین فاکتورهای کلیدی به ترتیب اهمیت، مشارکت، سرمایه‌گذاری، کارآفرینی، تربیت نیروی انسانی متخصص، منابع طبیعی، درآمدزایی، طرح‌های هادی روستایی، مالکیت منابع تکنولوژی، خدمات، و گردشگری است. بر اساس نظر کارشناسان، پنج عامل اول در توسعه روستایی از اهمیت زیادی برخوردارند که قطعیت و عدم قطعیت پیش‌ران‌های آن‌ها به بحث گذاشته شده تا اقدامات مناسب برای کنترل و هدایت آن‌ها در راستای توسعه روستایی ایران برنامه‌ریزی شود. صیدیایی و صادقی (۱۳۹۳) در کتابی با نام کارآفرینی و برنامه‌ریزی توسعه روستایی این‌گونه به موضوع پرداخته‌اند که دستیابی به توسعه پایدار به طور عام و توسعه روستایی همواره در ۶ دهه اخیر مهم‌ترین جهت‌گیری مدیران و برنامه‌ریزان بوده است. همچنین، جلالیان (۱۳۹۱) به تحلیل اثرهای نظام‌های آبیاری نوین بر وضعیت بهره‌برداران کشاورزی در شهرستان خدابنده پرداخته و به این نتایج رسیده که با اجرای طرح آبیاری تحت فشار در سطح حدود ۵۰۰۰ هکتار از اراضی شهرستان خدابنده بسیاری از شاخص‌های کمی بهره‌برداری‌های کشاورزی از جمله سطح زیر کشت، متوسط عملکرد در واحد سطح، میزان درآمد بهره‌برداران، بهره‌برداری مصرف آب، و کیفیت محصولات تولیدی افزایش یافته است و سبب رضایت کشاورزان و تثبیت جمعیت شده است. لیلا بهرامی (۱۳۸۹) به بررسی علل مهاجرت روستاییان در بخش جوکار شهرستان ملایر پرداخته است؛ نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی امکان کسب درآمد بیشتر در شهر و بیکاری و نبود فرصت‌های شغلی در روستاها بیشترین تأثیر را در مهاجرت افراد داشته‌اند. مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای به تبیین عوامل مؤثر و توانمندسازی روستاییان در توسعه کارآفرینان (مطالعه موردی: بخش‌های زند و سامن شهرستان ملایر) پرداخته‌اند و پژوهش‌های انجام‌گرفته بیانگر این است که روستاییان این ناحیه شرایط مساعدی برای کارآفرینی ندارند. بنابراین، توانمندسازی رسالتی است که برای پُر کردن این خلأ تعریف شده است. عوامل مؤثر از منظر گروه کنترل در این تحقیق عبارت‌اند از عامل سازمانی، عامل منابع مالی و اقتصادی، عامل مهارت و دانش، عامل خانواده، عامل عزت نفس، عامل مشارکت اجتماعی، و عامل زیرساخت‌ها. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد بخش‌های سازمانی، نهادی، اصناف، و قانون‌گذاری به خاطر اهمیتی که در توانمندی کارآفرینان روستایی دارند برای توجه به تجدید نظر اصلاحی، رفع نواقص قانونی، و ضعف قانونی و ضعف‌های کارکردی در اولویت قرار دارند و همچنین پیشنهاد می‌کنند که توسعه عواملی چون مهارت، آگاهی، و خلاقیت در دستور کار آموزشگاه‌ها، آموزش ضمن خدمت، و رسانه‌ها قرار گیرند. بیات و همکاران (۱۳۹۰) به شناخت عوامل مؤثر بر رکود اقتصاد دامداری در نواحی روستایی پرداخته‌اند. رکود اقتصاد دامداری سبب کاهش میزان درآمد و افزایش فقر شده است و می‌بایست با بیمه دام و ارتقای بخش دامداری از سنتی به مدرن و جذب جوانان و نقش‌آفرینی دهیاران در طرح‌های هادی و سامان‌دهی دامداران در قالب تعاونی از این رکود جلوگیری کرد. کاشی نهنجی (۱۳۸۸) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد به بررسی بخش صنایع کوچک و تبدیلی روستایی در توسعه اقتصاد روستاهای بخش مرکزی ملایر پرداخته و بدین نتیجه رسیده است که وجود صنایع کوچک و تبدیلی در روستاها باعث بالارفتن توان اقتصادی روستاییان، افزایش فعالیت زنان، کم‌شدن اختلاف درآمد شهر و روستا، کاهش فقر و بیکاری، و بالارفتن سطح تولیدات کشاورزی و کاهش مهاجرت می‌شود.

جدول ۱. تحقیقات داخلی در ارتباط با مهاجرت و ماندگاری در روستاها (ایران) و نتایج آن‌ها

نوع مطالعه	نویسندگان	نتیجه اثرگذاری متغیرهای مربوطه بر ماندگاری افراد در روستاها
تحلیلی - توصیفی و کتابخانه‌ای	اکبرپور و همکاران (۱۳۹۳): مولایی هشتجین و همکاران (۱۳۹۳): مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۲) کشاورز و همکاران (۱۳۹۲) شایان و کهنه‌پوشی (۱۳۹۲) میکانیکی و همکاران (۱۳۹۲) شجائیان (۱۳۹۱) رجبی علیایی (۱۳۹۱) زنگی‌آبادی و مبارکی (۱۳۹۱) خطیر (۱۳۹۰) بهرامی (۱۳۸۹) غفاری و ترکی هرچگانی (۱۳۸۹) علی‌بیگی و همکاران (۱۳۸۸)	توسعه آفرینی (+)، رویکرد مشارکتی (+) اثرگذاری عوامل طبیعی، اقتصادی، و اجتماعی بر مهاجرت روستاییان کمبود اشتغال و بیکاری (-)، کمبود درآمد (-) از بین رفتن فضای کسب و کار ناشی از خشکسالی (-) کمبود درآمد خانواده (-)، مهاجرت فردی از خانواده (-)، داشتن فامیل در خارج روستا (-) نبود شغل و درآمد کافی (-) بیکاری (-)، درآمد کم (-)، پایین بودن اجاره‌بهای مسکن (-)، و دافعه‌های اجتماعی فعالیت‌های ترویجی در روستا (+)، دانش زراعی (+)، نگرش به امنیت مشاغل روستایی (+)، نگرش به وضعیت کشاورزی در آینده (+)، و رضایتمندی از خدمات موجود در روستا (+) درآمد (-)، بیکاری و نبود فرصت‌های شغلی در روستا (-) جست‌وجوی کار (-)، دستیابی به امنیت شغلی (-)، دستیابی به درآمد و کار بهتر (-)، دستیابی به امکانات تفریحی - ورزشی (-)، دستیابی به امکانات آموزشی (-) نگرش نسبت به شغل کشاورزی (+)، سن (+)، سطح تحصیلات (+)، میزان رفت و آمد به شهر (-)، روابط بین فردی (-)، میزان اختلافات خانوادگی و ساختار خانواده (-)

منبع: مطالعات کتابخانه‌ای تحقیق، ۱۳۹۷

مهاجرت یک پدیده جهانی در حال رشد است (فائو، ۲۰۱۶: ۴). بر همین اساس، در زمینه رفتارهای مهاجرتی و تمایل یا عدم تمایل به ماندگاری افراد - چه در شهرها چه در روستاها- نظریه‌های مستحکمی موجودند. سیر تکاملی نظریه‌ها در دوران‌های متفاوتی رخ داده است. با ورود انقلاب صنعتی، نیاز به مهارت‌های کوچک نیروی کار ایجاد شده است (لوئیس، ۱۹۷۶: ۱۳۷). دیدگاه اسمیت به عنوان یک اقتصاددان تئوریک این بوده است که یک شخص، بدون شغل درآمدی ندارد و وادار می‌شود که نسبت به وضعیت نامطلوبش، واکنش نشان دهد (اسمیت، ۲۰۰۰: ۷۶). در نهایت چنین فردی که دارای حرکت آزادانه در مهاجرت است وضعیت خود و خانواده اش را با مهاجرت، تغییر، شغل، کارفرما، منطقه جغرافیایی و یا ترکیبی از آن‌ها بهبود می‌بخشد (راهوت، ۲۰۰۵: ۱۱۲). روی و همکاران (۲۰۱۴) در بنگلادش پایداری سیستم کشت برنج را ارزیابی کرده‌اند. نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد که کمتر از نیمی از تولیدکنندگان برنج به لحاظ اقتصادی، زیست‌محیطی، و کیفیت زندگی حالت پایداری داشته و توسعه سرمایه انسانی، افزایش بهره‌وری زمین، بهره‌برداری صحیح از منابع، و دردسترس بودن اطلاعات در زمره عوامل موثر در پایداری کشت برنج بوده‌اند. هاکلسیو و الین (۲۰۱۴)، در مقاله‌ای، به مبحث ایجاد ظرفیت برای صاحبان سهام در مالاوی پرداخته‌اند. بدین صورت که آموزش‌های جدید در زمینه‌های تکنیک‌های کشت و زندگی، جنگل‌داری، کشاورزی، حفاظت، و آموزش کسب و کار در مجموع این روش‌های جدید منجر به برداشت بهتر، غذای بیشتر، و درآمد بیشتر شد و به خاطر انتقال دانش به کشاورزان شرکت‌کننده کشاورزان سالم‌تر و تحصیل کرده‌تر می‌شوند و تولیدات بیشتری خواهند داشت. تیم و داس (۲۰۱۱) نشان می‌دهند که زنان حدود ۴۳ درصد از نیروی کار جهان را تشکیل می‌دهند. با این وجود درصد اشتغال آن‌ها در بخش کشاورزی، بیشتر از دیگر بخش‌ها است و این درصد در کشورهای مختلف، متفاوت است. به گونه‌ای در بعضی از کشورها، بیش از ۶۰ درصد شاغلان بخش کشاورزی را، گروه زنان تشکیل می‌دهند. در کل میزان فعالیت زنان روستایی بیشتر از مردان است؛ زیرا، علاوه بر مسئولیت‌های خانه‌داری، در تهیه غذا و جمع‌آوری سوخت و آب و تولید محصولات نقش دارند و به صورت

بدون حقوق و فصلی و نیمه‌وقت حضور دارند. واسوانی (۲۰۱۰) در مقاله‌ای به نقش توسعه منابع انسانی در بهبود بهره‌وری کشاورزی می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که کشاورزی هند نیاز به توجه تازه به بهبود تولید و بهره‌وری مزرعه دارد و منابع انسانی همراه با سرمایه انسانی و منابع طبیعی برای توسعه کشاورزی ضروری است و می‌بایست به اهمیت اقتصادی، اشتغال، و سیاست‌هایی که ایجاد، تقویت، و حمایت از منابع انسانی در کشاورزی را مورد توجه قرار می‌دهند توجه ویژه نمود. تاگی لئو و همکاران (۲۰۱۶) مطالعه‌ای در زمینه بهره‌وری نیروی کار بخش کشاورزی ایران با استفاده از تابع تولید ترانس‌لوگ انجام داده‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که طی سی سال گذشته بخش کشاورزی ایران با بخش جاذب نیروی کار نبوده است. اضافه بر آن، بهره‌وری نهایی نیروی کار در بخش کشاورزی ایران منفی بوده است. آصف و محمود خالد (۲۰۰۹) با استفاده از داده‌های سری زمانی و تابع کابداگالس اثر سرمایه انسانی در بهره‌وری در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی در روستاهای ایالت پنجاب پاکستان را ارزیابی کردند. نتایج نشان می‌دهد که نرخ بازده خصوصی آموزش مردان در فعالیت‌های غیرکشاورزی به طور معنی‌داری مثبت است. ولی اثر سرمایه انسانی روی دستمزد و بهره‌وری در فعالیت‌های کشاورزی ضعیف است. آن‌ها نتیجه می‌گیرند که آموزش بیشتر اعضای خانواده در نهایت در فعالیت‌های غیرکشاورزی دارای مزیت نسبی است.

جدول ۲. تحقیقات خارجی در ارتباط با مهاجرت و ماندگاری در روستاها و نتایج آن‌ها

نویسندگان	نتیجه اثرگذاری متغیرهای مربوطه بر ماندگاری افراد در روستاها
ریان و سالس، ۲۰۱۳؛ هو و همکاران، ۲۰۱۱؛ مر و میلر، ۲۰۰۴؛ مولدر و هویمجر، ۱۹۹۹؛ اوچو، ۱۹۹۸؛ موور و همکاران، ۱۹۹۷؛ نوبولد، ۱۹۹۶؛ نورسکات، ۱۹۸۸؛ مک آلی و نوتی، ۱۹۸۲؛ آدیوچو، ۱۹۸۶	سن (+)
هو و همکاران، ۲۰۱۱؛ مبرو، ۲۰۰۵؛ اوچو، ۱۹۹۸	میزان تحصیلات (-)
لیبرت، ۲۰۱۶؛ اوچو، ۱۹۹۸؛ آساو و همکاران، ۲۰۱۳	افراد مجرد (-)، جنسیت مذکر (-)
هو، ۲۰۱۶؛ وان هام، ۲۰۱۲؛ شلایی، ۱۹۸۵	درآمد بیشتر خانوارهای روستایی (+) و کسب موقعیت‌های شغلی در شهر (-)
میدگلی و برادشو، ۲۰۰۶	عدم دسترسی به امکانات کافی در روستا (-) و فقدان فرصت‌های شغلی (-)
ترل و همکاران، ۲۰۱۲	دسترسی راحت تر به وسایل حمل و نقل عمومی در روستا (+)

منبع: تحقیقات نگارنده با اقتباس از محمودی و همکاران (۱۳۹۸)

روش پژوهش

این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی در چند مرحله انجام شده است؛ مرحله اول که مربوط به بخش نظری تحقیق است به شیوه کتابخانه‌ای- اسنادی بوده است. در مرحله دوم در بخش داده‌ها به صورت میدانی از شیوه‌هایی همچون مشاهده، مصاحبه، و پرسش‌نامه بهره گرفته شده است. مرحله سوم تجزیه و تحلیل داده‌ها و ارائه پیشنهادهاست. جامعه آماری پژوهش ۷۳ روستای بخش مرکزی شهرستان ملایر است. با توجه به حجم بالای جامعه آماری، به نمونه‌برداری از روستاها اقدام شده است که ۱۰۰ خانوار از ۵ روستای مرکز دهستان به‌عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شد. ابزار اصلی پژوهش پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود که روایی و پایایی آن با کسب نظر اساتید دانشگاهی و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ و سایر روش‌های تأیید شده است. برای تجزیه و تحلیل از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. بدین ترتیب، با توجه به عواملی همچون تابعیت سیاسی اداری، فاصله از شهر، جمعیت و تفاوت‌های فرهنگی، ۵ روستای جوزان، جوراب، ازناو، مهرآباد، و علوی به‌عنوان مراکز دهستان‌های بخش مرکزی به‌عنوان نمونه مورد مطالعه تحقیق انتخاب شد. سرپرست خانوارهای مورد مطالعه جامعه آماری مورد پرسشگری این پژوهش را تشکیل داده است. به‌منظور تحلیل دقیق‌تر تعداد خانوارها، از طریق نمونه‌گیری سهمیه‌ای، سهم خانوار و هر روستا به نسبت تعداد خانوارهای ۵ روستای

نمونه تعیین شد و نهایتاً از طریق نمونه‌گیری تصادفی ساده به پرسشگری مبادرت شد. این قسمت شامل دو بخش آمار توصیفی و آمار تحلیلی یا استنباطی است که در بخش اول خصوصیات دموگرافیک و نیز متغیرهای مرتبط با فرضیات تحقیق در قالب جدول‌ها و نمودارهای آمار توصیفی ارائه شده است. در بخش آمار تحلیلی از آزمون‌های کولموگروف- اسمیرنوف، T تک‌نمونه‌ای، فریدمن، همبستگی کندال، خی دو، و آزمون اتا استفاده می‌شود. برای تجزیه و تحلیل داده‌های استخراج‌شده نیز از نرم‌افزار آماری SPSS بهره‌برداری شده است. نتایج حاصله در قالب جدول ۳ به تصویر کشیده شده است.

جدول ۳. جمعیت، تعداد، و بُعد خانوار روستاهای نمونه بخش مرکزی

نام آبادی	۱۳۹۵		تعداد خانوارهای نمونه بر اساس سهمیه
	جمعیت	خانوار	
جوزان	۲۶۲۵	۸۲۵	۲۰
مهرآباد	۵۵۰	۱۷۳	۴
جوراب	۲۵۱۲	۶۰۲	۱۵
ازناو	۵۴۱۱	۱۶۹۵	۴۱
علوی	۲۶۶۰	۷۹۸	۱۹

مرکز آمار ایران سرشماری سال ۱۳۹۵، محاسبه‌های نگارنده

روایی ابزار اندازه‌گیری: در این پژوهش روایی پرسش‌نامه یادشده به دو صورت روایی- محتوایی و روایی- سازه

نیز بررسی شد:

الف) روایی- محتوایی: روایی محتوایی و کفایت حجم نمونه در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴. بررسی کفایت حجم نمونه

پرسش‌نامه	درصد تبیین واریانس	ضریب ضریب KMO	آزمون بارتلت	درجه آزادی	سطح معناداری
کل پرسش‌نامه	۵۲٫۵۸	۰٫۷۶۷	۴۹۶٫۶۶۶	۱۲۰	۰٫۰۰۱
عوامل اقتصادی	۹٫۵۹	۰٫۷۴۷	۱۲۶٫۵۴	۱۵	۰٫۰۰۱
عوامل خدماتی و زیرساختی	۸۷٫۷۴	۰٫۷۵۸	۱۶۱٫۹۶۸	۱۰	۰٫۰۰۱
عوامل فرهنگی و اجتماعی	۴٫۶۲	۰٫۷۴۶	۵۷٫۴۸۹	۱۰	۰٫۰۰۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

جدول ۴ گویای این مطلب است که مقادیر ضریب KMO برای کل پرسش‌نامه، عوامل اقتصادی، خدماتی و زیرساختی و نیز فرهنگی و اجتماعی به ترتیب ۰٫۷۶۷، ۰٫۷۴۷، ۰٫۷۵۸، و ۰٫۷۴۶ است که در سطح $P < ۰٫۰۱$ معنی‌دارند. سپس، از روش چرخش واریماکس برای تعیین بارگذاری عاملی هر گویه بر هر عامل با حفظ بارگذاری‌های عاملی بیش از ۰٫۵ استفاده شد. همچنین، سؤالات کل پرسش‌نامه، عوامل اقتصادی، خدماتی و زیرساختی، و نیز فرهنگی و اجتماعی می‌توانند به ترتیب به میزان ۵۸٫۵۲ درصد، ۵۹٫۹ درصد، ۷۴٫۸۷ درصد، و ۶۲٫۴ درصد واریانس را تبیین کنند که این گویای این مطلب است که سؤالات پرسش‌نامه از روایی محتوایی بالایی برخوردارند.

ب) روایی- سازه: جدول ۵ بارهای عاملی و مقدار آماره CR مربوط به سؤالات پرسش‌نامه را نشان می‌دهد.

جدول ۵. نتایج تحلیل عاملی تأییدی پرسش‌نامه

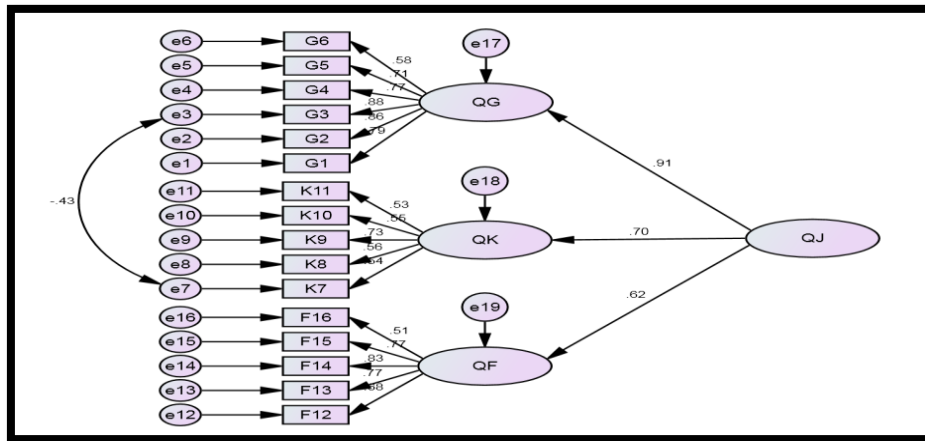
متغیر	ابعاد	سؤال	غیراستاندارد برآورد	استاندارد بارعاملی (لامدا)	آماره CR
علل جذب‌نشدن جوانان	عوامل اقتصادی	بیکاری و نبود فرصت شغلی	۱	۰٫۷۹۴	-
		درآمد کم و به‌صرفه‌نبودن کشاورزی	۱٫۱۰۸	۰٫۸۵۷	۹٫۶۶۴
		محدودیت زمین کشاورزی	۱٫۰۵۷	۰٫۸۸۱	۱۰٫۰۶۶
		نبود تضمین خرید محصولات کشاورزی	۰٫۸۳۵	۰٫۷۷۳	۸٫۴۳۲
		مشکلات بیمه محصولات	۰٫۸۶۴	۰٫۷۰۸	۷٫۵۴۹
به‌خصوص تحصیل‌کردگان روستاها در بخش کشاورزی و مهاجرت آن‌ها به شهر (QJ)	عوامل خدماتی و زیرساختی	حوادث و بحران‌های طبیعی (سیل، زلزله، خشک‌سالی ...)	۰٫۶۴۸	۰٫۵۸	۵٫۹۵۸
		کمبود امکانات آموزشی	۱	۰٫۵۴	-
		کمبود امکانات بهداشتی	۱٫۱۴	۰٫۵۶۳	۴٫۰۰۸
		کمبود امکانات تفریحی و ورزشی	۱٫۲۹۲	۰٫۷۳۲	۴٫۵۸۲
		کمبود امکانات زیرساختی	۰٫۹۸۶	۰٫۵۵۴	۳٫۹۶۴
عوامل جذب جمعیت در شهرها چالش جوانان با اعضای خانواده وجود بستگان در شهر ازدواج و واقع‌شدن یکی از زوجین در شهر رشد بالای جمعیت روستاها	عوامل فرهنگی و اجتماعی	دسترسی آسان به شهر	۰٫۹۲۸	۰٫۵۳۴	۳٫۸۷۱
		عوامل جمعیت در شهرها	۱	۰٫۶۸	-
		چالش جوانان با اعضای خانواده	۱٫۱۹۸	۰٫۷۶۸	۶٫۶۲
		وجود بستگان در شهر	۱٫۲۱۲	۰٫۸۳۴	۷٫۰۳
		ازدواج و واقع‌شدن یکی از زوجین در شهر	۱٫۰۹۲	۰٫۷۶۹	۶٫۶۲۶
رشد بالای جمعیت روستاها	۰٫۷۸۳	۰٫۵۱۴	۴٫۶۲۷		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

جدول ۵ نشان می‌دهد هر یک از سؤالات به‌خوبی می‌توانند پرسش‌نامه یادشده را تبیین کنند. زیرا همان‌طور که پیداست، بار عاملی تک‌تک سؤالات پرسش‌نامه بزرگ‌تر از ۰٫۳ است و این امر گویای این مطلب است که سؤالات پرسش‌نامه (متغیرهای آشکار) می‌توانند علل جذب‌نشدن جوانان به‌خصوص تحصیل‌کردگان روستاها در بخش کشاورزی و مهاجرت آن‌ها به شهر (متغیرهای مکنون) را به‌خوبی تبیین کنند. ذکر این نکته لازم است که اگر بار عاملی کمتر از ۰٫۳ باشد، رابطه ضعیف در نظر گرفته می‌شود و از آن سؤال در پرسش‌نامه صرف‌نظر خواهد شد. همچنین، مقدار آماره CR معناداری همبستگی‌های مشاهده‌شده را در سطح خطای ۰٫۰۱ نشان می‌دهد. زیرا مقادیر همگی در بازه ۲٫۵۸ و ۲۰٫۵۸- نیستند. بنابراین، با سطح اطمینان ۹۹ درصد سؤالات می‌توانند به‌طور معنی‌داری متغیرهای مکنون را اندازه‌گیری کنند.

در مدل مورد بررسی مقدار گروه شاخص‌های برازش مطلق (شاخص کای اسکوئر- خی دو، شاخص نیکویی برازش، شاخص نیکویی برازش، و ریشه میانگین مربعات باقی‌مانده) و گروه شاخص‌های برازش تطبیقی (شاخص برازش هنجار شده، شاخص برازش نسبی، شاخص برازش افزایشی، شاخص توکر- لویس، و شاخص برازش تطبیقی) و شاخص‌های برازش مقتصد (کای اسکوئر بهنجار شده، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد، و شاخص برازش هنجار شده مقتصد) به غیر از شاخص‌های نیکویی برازش اصلاح‌شده تأیید شدند که نشان‌دهنده مناسب بودن مدل تحلیل عاملی تأییدی در پرسش‌نامه است. در شکل ۱ تحلیل عاملی تأییدی پرسش‌نامه در حالت استاندارد شده است:

شکل ۱. تحلیل عاملی تأییدی پرسش‌نامه در حالت استاندارد

برای سنجش میزان پایایی، ضریب آلفای کرونباخ بر روی ۱۰۰ نفر از نمونه مورد مطالعه در جدول ۶ اندازه‌گیری شد.

جدول ۶. ضرایب آلفای کرونباخ

متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
کل پرسش‌نامه	۸۹٫۰
عوامل اقتصادی	۸۴٫۰
عوامل خدماتی و زیرساختی	۸۱٫۰
عوامل فرهنگی و اجتماعی	۸۳٫۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

جدول ۶ نشان می‌دهد که ضرایب آلفای کرونباخ بیشتر از ۰/۷ بوده. بنابراین، پرسش‌نامه پژوهش از پایایی مورد قبولی برخوردار است و لذا پرسش‌نامه قابلیت تعمیم‌پذیری در جامعه مورد مطالعه را دارد. بررسی نرمال بودن متغیرها: ابتدا قبل از بررسی فرضیه‌های پژوهش لازم است نرمال بودن متغیرهای تحقیق با آزمون کولموگروف-اسمیرنوف ارزیابی شود. جدول ۷ به بررسی نرمال بودن متغیرهای تحقیق می‌پردازد.

جدول ۷. نرمال بودن متغیرها

متغیرها	آماره Z	سطح معناداری
عوامل اقتصادی	۷۳۱٫۰	۳۴۵٫۰
عوامل خدماتی و زیرساختی	۹۱۵٫۰	۱۲۶٫۰
عوامل فرهنگی و اجتماعی	۸۶۴٫۰	۲۶۳٫۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

با توجه به جدول ۷، می‌توان نتیجه گرفت که سطوح معناداری همه متغیرها بیشتر از ۰/۰۵ است. بنابراین، داده‌های متغیرهای پژوهش نرمال هستند. بنابراین، نرمال بودن متغیرهای یادشده استفاده کردن از آزمون‌های پارامتریک را جهت استنباط فرضیه‌های پژوهش توجیه می‌کنند.

محدوده مورد مطالعه شامل شهرستان ملایر با وسعتی معادل ۳۲۱۰ کیلومتر مربع در جنوب شرقی استان همدان واقع شده است. این شهرستان با دارا بودن شش شهر (ملایر، سامن، ازندریان، جوکار، زنگنه، اسلام‌شهر آق‌گل)، چهار بخش (مرکزی، سامن، جوکار، زند) و ۱۵ دهستان و ۲۰۷ روستای دارای سکنه، ۲۸۸۶۸۵ نفر را در خود جای داده است که

۱۸۸۱۶۰ نفر آن در شهر ملایر و ۱۰۰۴۴۶ نفر در روستاها سکونت دارند. وسعت شهرستان نسبت به کل استان ۴۷/۱۶ و سهم جمعیتی آن نسبت به جمعیت استان ۶۰/۱۶ درصد است. بیش از ۳۳/۵۷ درصد شاغلان و بهره‌برداران کشاورزی در روستاهای نمونه بی‌سواد مطلق‌اند و روستای ازناو که در حاشیه شهر قرار دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵؛ مصوبه جدید هیأت دولت، ۱۳۹۷).

بحث و یافته‌ها

وضعیت توصیفی پاسخ‌دهندگان

یافته‌های پژوهش در خصوص ویژگی‌های شخصی پاسخگویان نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان در دامنه سنی بین ۳۰ تا ۵۰ سال قرار گرفته‌اند. همچنین اکثر مشارکت‌کنندگان در تکمیل پرسشنامه‌ها، از نظر جنسیت در گروه مردان قرار گرفته‌اند. از نظر سطح تحصیلات ۵۷ درصد پاسخگویان در سطح دیپلم و پایین‌تر از آن قرار گرفته‌اند. بررسی فرایند تغییرات متغیرهای بعد خانوار، نسبت جوانی جمعیت، سواد و درصد شاغلان بخش کشاورزی در محدوده مورد مطالعه نشان می‌دهد این متغیرهای روند کاهشی را طی کرده‌اند.

نسبت جوانی و سالخوردگی جمعیت

طبق شاخص ورتهایم، شاخص جوانی جمعیت شهرستان ۲۲/۹۴ است که از شاخص جوانی جمعیت کشور (۲۴) پایین‌تر است. همچنین، جوانی جمعیت شهری شهرستان ۲۲/۴ است و لیکن جوانی جمعیت شهری کشور ۲۳ و شاخص جوانی جمعیت روستایی شهرستان ۲۴ است؛ در صورتی که میزان جوانی جمعیت کشور ۲۶ است (جدول ۸).

جدول ۸. نسبت میزان جوانی و سالخوردگی جمعیت در روستاهای نمونه (طبق شاخص ورتهایم)

آبادی	جمعیت ۱۴-۰	درصد جوانی	جمعیت ۶۵+	میزان سالخوردگی	کل جمعیت
جوزان	۶۰۷	۳۲/۲۲	۲۰۰	۳۵/۷	۲۷۱۹
مهرآباد	۱۶۰	۷۲/۲۲	۷۱	۸۰/۱۰	۷۰۴
جوراب	۴۰۶	۸۶/۱۴	۱۸۵	۷۷/۶	۲۷۳۱
ازناو	۱۱۱۳	۸۰/۲۲	۲۷۹	۷۳/۵	۴۸۶۴
علوی	۶۹۴	۴۰/۲۷	۱۶۴	۴۷/۶	۲۵۳۲
جمع	۲۹۸۰	۹۹/۲۱	۸۹۹	۶۳/۶	۱۳۵۵۰

مرکز آمار ایران سرشماری سال ۱۳۹۵، محاسبات: نگارنده، ۱۳۹۷

جدول میزان جوانی جمعیت ۲۱/۹۹ است که بیشترین درصد را روستای علوی و کمترین درصد جوانی را روستای جوراب دارد که این نسبت از میزان جوانی روستای کشور (۲۶) پایین‌تر است و بیانگر این مطلب است که روستاهای شهرستان در جذب جوانان با مشکل مواجه‌اند و هر روز بر چالش منابع انسانی آن افزوده می‌شود. همان‌گونه که در جدول ۷ درج شده، ملاحظه می‌شود ۷۸/۱۹ درصد جمعیت روستاهای نمونه بخش مرکزی باسوادند که البته جمعیت باسواد مردان با ۸۲/۱۷ درصد تفاوت معناداری با جمعیت باسواد زنان با ۷۴/۴۵ دارد. در بین روستاها نیز روستای ازناو با ۸۳/۲۴ درصد بیشترین جمعیت باسواد و علوی با ۶۵/۸۱ درصد کمترین درصد باسواد را دارند. این آمار بیانگر آن است که هر چقدر فاصله از مرکز شهرستان بیشتر است میزان محرومیت از فرصت‌های آموزشی نیز بیشتر است، زیرا روستای ازناو کمترین فاصله (۵۰۰ متر از شهر) و روستای علوی بیشترین فاصله از شهر (۳۳۰۰۰ متر) را دارد.

جدول ۹. وضعیت سواد در روستاهای نمونه بخش مرکزی در سال ۱۳۹۵

آبادی	کل جمعیت	جمعیت بالای ۶ سال			جمعیت باسواد و درصد		
		کل	مرد	زن	درصد	مرد	زن
جوزان	۲۷۱۹	۲۴۸۸	۱۳۳۵	۱۱۵۳	۲۵,۷۷	۱۱۱۳	۴,۸۳
مهرآباد	۷۰۴	۶۳۴	۳۱۶	۳۱۸	۹۱,۷۷	۲۶۷	۴۹,۸۴
جوراب	۲۷۳۱	۲۵۶۱	۸۹۸	۱۶۶۳	۷۱,۸۱	۷۲۸	۶۰,۸۱
ازناو	۴۸۶۴	۴۳۸۶	۲۲۴۹	۲۱۳۹	۲۴,۸۳	۱۹۶۲	۳۱,۸۷
علوی	۲۵۳۲	۲۲۰۳	۱۱۴۶	۱۰۵۷	۸۱,۶۵	۸۱۳	۹۴,۷۰
جمع	۱۲۲۷۲	۱۱۲۷۲	۵۹۵۲	۶۳۳۰	۱۹,۷۸	۴۸۸۳	۱۷,۸۲

مرکز آمار ایران سرشماری سال ۱۳۹۵، منبع: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۷

بررسی وضعیت سواد در میان روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد در مجموع ۳۳/۵۷ درصد از افراد مورد بررسی بی‌سواد هستند. که نشان‌دهنده میزان بالای بی‌سواد در میان افراد مورد بررسی است. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد کمترین میزان بی‌سوادی به روستای ازناو (با نرخ بی‌سوادی ۲۹/۹۵ درصد) اختصاص یافته است و بیشترین میزان بی‌سوادی به روستای علوی (با نرخ بی‌سوادی ۴۵/۱۳ درصد) اختصاص یافته است. نتایج نشان می‌دهد حدود ۴/۹ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند که در این میان ۳/۲ درصد دارای تحصیلات کشاورزی و ۱/۷ درصد دارای تحصیلات غیرکشاورزی بوده‌اند.

جدول ۱۰. تعداد و وضعیت سواد بهره‌برداران کشاورزی روستاهای نمونه بخش مرکزی

روستا	بی‌سواد	ابتدایی و غیررسمی	راهنمایی و متوسطه	فوق دیپلم و بالاتر کشاورزی	فوق دیپلم و بالاتر غیرکشاورزی	جمع	درصد بی‌سوادی
جوزان	۲۴۴	۲۶۷	۲۲۲	۳۹	۷	۷۷۹	۳۱,۳۲
مهرآباد	۳۷	۶۷	۱۹	۰	۰	۱۲۳	۳۰
جوراب	۱۳۰	۱۹۴	۹۰	۴	۴	۴۲۲	۳۰,۸۰
ازناو	۱۳۶	۱۳۳	۱۶۷	۴	۱۴	۴۵۴	۲۹,۹۵
علوی	۱۹۵	۲۱۳	۲۴	۰	۰	۴۳۲	۴۵,۱۳
جمع	۷۴۲	-	-	۷۲	-	۲۱,۲	۳۳,۵۷

آمار و اطلاعات معاونت برنامه‌ریزی استانداری همدان، ۱۳۸۶

یافته‌های استنباطی

اولویت‌بندی عوامل ایجاد چالش منابع انسانی

در جدول ۱۱ با استفاده از آزمون فریدمن به بررسی اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان ملایر پرداخته شده است.

جدول ۱۱. اولویت‌بندی عوامل مؤثر در ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی

عوامل مؤثر در ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی	میانگن رتبه	اولویت‌بندی	آماري کای اسکور	درجه آزادی	سطح معناداری
عوامل اقتصادی	۳,۲	۱			
عوامل خدماتی و زیرساختی	۶۳,۱	۳	۲۹۳,۲۴	۲	۰,۰۰۱
عوامل فرهنگی و اجتماعی	۰,۸۲	۲			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

جدول ۱۱ نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی از جمله کمبود اشتغال ناشی از سیاست‌گذاری‌های نامناسب در سطح روستاها بیشترین میانگین رتبه را به دست آورده است و گویای این مطلب است که در زمینه ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان ملایر عوامل اقتصادی بیشترین اولویت را دارد و بعد از آن به ترتیب عوامل فرهنگی و اجتماعی و نیز خدماتی و زیرساختی قرار دارند. از طرفی، سطح معناداری به‌دست‌آمده از آماره کای اسکور از آزمون فریدمن گویای این مطلب است که درصد خطای تأیید اثر معناداری آزمون فوق با سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است. بنابراین، می‌توان گفت عوامل اقتصادی از جمله کمبود اشتغال ناشی از سیاست‌گذاری‌های نامناسب در سطح روستاها بیشترین چالش را در زمینه منابع انسانی ایجاد کرده است.

نقش عوامل خدماتی و زیرساختی در ایجاد چالش منابع انسانی

برای بررسی فرضیه از آزمون پارامتریک t تک‌نمونه‌ای استفاده می‌شود. بدین علت از این آزمون استفاده می‌شود که متغیر پژوهش (عوامل خدماتی و زیرساختی) دارای مقیاس کمی (طیف لیکرت) است و نیز از توزیع نرمال تبعیت می‌کند و هم اینکه میانگین نمونه مورد مطالعه با یک مقدار از پیش تعیین شده (حد استاندارد = ۳) مقایسه می‌شود. همان‌طور که پیداست، سطح معناداری به‌دست‌آمده از مقدار آماره t بسیار کوچک‌تر از ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد تفاوت معناداری بین مقدار ارزشی (حد استاندارد) با میانگین جامعه وجود دارد. از طرفی، با توجه به اینکه میانگین نمونه مورد بررسی بیشتر از نمره ارزشی است (تفاوت میانگین = ۰/۱۴)، عوامل خدماتی و زیرساختی در ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی مؤثرند (جدول ۱۲).

جدول ۱۲. نقش عوامل خدماتی در ایجاد چالش در منابع انسانی روستاهای مورد مطالعه

میانگین	انحراف استاندارد	ارزش تست	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	نتیجه
۱۴/۳	۴۵۸/۰	۳	۰/۷۳	۹۹	۰۰۳/۰	۱۴/۰	H_1 تأیید

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

نقش عوامل فرهنگی و اجتماعی در چالش منابع انسانی

براساس نتایج جدول ۱۳، می‌توان نتیجه گرفت که سطح معناداری به‌دست‌آمده از مقدار آماره t بسیار کوچک‌تر از ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد تفاوت معناداری بین مقدار ارزشی (حد استاندارد) با میانگین جامعه وجود دارد. بنابراین، عوامل فرهنگی و اجتماعی در ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی مؤثرند.

جدول ۱۳. جایگاه عوامل فرهنگی و اجتماعی در ایجاد چالش منابع انسانی در روستاهای مورد مطالعه

میانگین	انحراف استاندارد	ارزش تست	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	نتیجه
۴۴/۳	۶۸۹/۰	۳	۴۷/۶	۹۹	۰۰۱/۰	۴۴۵/۰	H_1 تأیید

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

طبق داده‌های به‌دست‌آمده از میزان عوامل مؤثر بر ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان ملایر، عوامل اقتصادی از منظر روستاییان حدود ۶۹/۶ درصد، عوامل خدماتی و زیرساختی تقریباً ۶۲/۸ درصد، و نیز عوامل فرهنگی و اجتماعی حدود ۶۸/۸ درصد است. از طرفی، کمترین میزان پراکندگی نمرات مربوط به عوامل خدماتی و زیرساختی و بیشترین آن مربوط به عوامل اقتصادی است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود اولویت اول در رابطه با روستاها برای جلوگیری از مهاجرت به شاخص‌های اقتصادی از جمله درآمدزایی، تضمین خرید محصولات کشاورزی و دامی، بیمه محصولات و خصوصاً اشتغال داده شود.

جدول ۱۴. آمار مربوط به عوامل مؤثر بر ایجاد چالش منابع انسانی نواحی روستایی

متغیر	میانگین	درصد	میانه	مد	انحراف معیار	واریانس
عوامل اقتصادی	۴۸٫۳	۶٫۶۹	۶۶٫۳	۸۳٫۳	۷۱۲٫۰	۵۰۸٫۰
عوامل خدماتی و زیرساختی	۱۴٫۳	۸٫۶۲	۲٫۳	۲٫۳	۴۵۸٫۰	۲۱٫۰
عوامل فرهنگی و اجتماعی	۴۴٫۳	۸٫۶۸	۴٫۳	۸٫۳	۶۸۹٫۰	۴۷۵٫۰

منبع: یافته‌های نگارنده سال ۱۳۹۷

- بعد خانوار در روستاهای مورد مطالعه به صورت میانگین از ۵٫۳۶ در سال ۱۳۶۵ به ۳٫۳۶ در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. نسبت جوانی جمعیت، به جز روستای علوی، در مابقی روستاهای مورد مطالعه، به صورت میانگین ۲۱/۹۹ از نسبت جوانی جمعیت روستایی کشور (۲۶) بسیار کمتر است و بیانگر این است که نواحی روستایی شهرستان، خصوصاً روستاهای مورد مطالعه، در نگهداشت جوانان با مشکل مواجه است. می‌بایست سیاست‌های کنترل جمعیت و جذب جمعیت روستایی بازنگری شود.

- وضعیت سواد بین بهره‌برداران کشاورز در روستاهای مورد مطالعه نیز تفاوت زیادی دارد؛ زیرا روستای ازناو با ۲۹/۹۵ درصد بی‌سواد وضعیت بهتری از روستای علوی با ۴۵/۱۳ درصد بی‌سواد بهره‌بردار کشاورز دارد. از جهت کیفیت سواد، فقط ۲/۲۱ درصد دارای مدرک فوق دیپلم و بالاترند و با این وضعیت اجرای کشاورزی نوین به راحتی امکان‌پذیر نیست و نیاز به توجه جدی برنامه‌ریزان دارد و دوره‌ها و کلاس‌های آموزشی متناسب برای کشاورزان باید در نظر گرفته شود.

- همان‌گونه که مشخص شد، عوامل فرهنگی و اجتماعی (از قبیل عوامل جذب جمعیت در شهرها (اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی)، چالش جوانان با اعضای خانواده و اجتماع روستا، وجود بستگان و خویشاوندان در شهر، ازدواج و واقع شدن یکی از زوجین در شهر، رشد بالاتر جمعیت در روستاها) با میانگین رتبه ۲/۰۸ پس از مشکل اقتصادی و اشتغال بیشترین نقش را در مهاجرت و ایجاد چالش در نواحی روستایی داشته‌اند. بنابراین، می‌بایست نسبت به رفع تبعیض بین شهر و روستا اقدام کرد و برای سایر عوامل مؤثر در چالش منابع انسانی برنامه‌ریزی علمی و منطقی صورت گیرد.

- عوامل زیرساختی از قبیل کمبود امکانات آموزشی، کمبود امکانات بهداشتی و درمانی، کمبود امکانات تفریحی و ورزشی، کمبود امکانات زیرساختی و عمرانی روستاها با میانگین رتبه ۱/۶۳ پس از عوامل اقتصادی و فرهنگی در چالش منابع انسانی نواحی روستایی مورد مطالعه مؤثرند و می‌بایست در توزیع اعتبارات به نواحی روستایی توجه ویژه نمود.

- شهر ملایر در سال ۱۳۳۵، ۱۵/۹ درصد جمعیت (۲۱۱۰۵ نفر از ۱۳۲۴۱۰) شهرستان را در خود جای داده بود. این نسبت در سال ۱۳۹۵ به ۶۵/۲ درصد (۱۸۸۱۶۰ نفر از ۲۸۸۶۸۵ نفر جمعیت شهرستان) تغییر یافته است. ملایر، به عنوان شهر دوم استان همدان، با تجمیع امکانات زمینه قطبی شدن جمعیت و امکانات را فراهم کرده و به لحاظ اقتصادی و اجتماعی با خرید محصولات (زراعی- باغی- دامی) روستاییان و ارائه مایحتاج رفاهی- معیشتی به روستاها خدماتی ارائه کرده است؛ ولیکن رابطه بیشتر یک‌سویه بوده؛ به گونه‌ای که در مدت زمان شصت سال از سال ۱۳۳۵ بیش از صد روستا کاملاً تخلیه شده و از جهات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اداری، و سیاسی تسلط بر حوزه پیرامونی را اثبات کرده و این رابطه یک‌سویه سبب چالش منابع انسانی روستاها خصوصاً در بخش کشاورزی شده است که می‌بایست در عملکرد شهر و حوزه پیرامون تجدیدنظر صورت گیرد و به سلسله‌مراتب مراکز خدمات‌رسانی توجه ویژه شود.

- به طور خلاصه، پیشنهاد می‌شود در سیاست‌های اجرا شده در نواحی روستایی که بیشتر جنبه نوسازی داشته تا توانمندسازی، بازنگری انجام گیرد. همچنین، می‌بایست اولویت اول همه برنامه‌های توسعه‌ای در نواحی روستایی رفع مشکل اقتصادی، خصوصاً اشتغال در نواحی روستایی، باشد. چنانچه مشکل منبع درآمد و اشتغال در نواحی روستایی مرتفع نشود، سایر اقدامات نیز مانع مهاجرت، به‌ویژه نسل جوان، نخواهد شد.

منابع

۱. احمدی، شیرکوه و توکلی، مرتضی، ۱۳۹۵، مهاجرت و اثرات آن بر ساختار کشاورزی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان سردشت)، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، ش ۴، صص ۶۴۹-۶۵۹.
۲. اکبرپور، محمد؛ مطیعی لنگرودی، حسن؛ رضوانی، محمدرضا و نوربخش، محمدرضا، ۱۳۹۳، تبیین استراتژی مناسب ماندگاری جمعیت در سکونت‌گاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان هشترود)، پژوهش‌های روستایی، سال ۵، شماره ۴، صص ۹۱۰-۸۹۳.
۳. بهرامی، لیلا، ۱۳۸۹، بررسی علل مهاجرت روستاییان در بخش جوکار شهرستان ملایر، دانشگاه بوعلی سینا، دانشکده کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی.
۴. بیات، نصیر و همکاران، ۱۳۹۰، شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر رکود اقتصاد دامداری در نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای پریدر و مهدویه- شهرستان ملایر)، نشریه پژوهش‌های روستایی، س ۲، ش ۴، صص ۱۵۳-۱۸۱.
۵. پورطاهری، مهدی؛ احمدآبادی، علی و رهبری، مهناز، ۱۳۹۴، امکان‌سنجی نواحی مستعد کشت پسته در شهرستان دامغان با استفاده از رهیافت ویکور، فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۵، ش ۲۰، صص ۹۷-۱۱۰.
۶. تقیلو، علی‌اکبر؛ سلطانی، ناصر و آفتاب، احمد، ۱۳۹۵، پیش‌ران‌های توسعه روستاهای ایران، فصل‌نامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۰، ش ۴، صص ۱-۲۸.
۷. تیموری، امیر و حسن‌پور، سمیه، ۱۳۹۵، نقش نیروی کار تحصیل‌کرده در رشد بهره‌وری کل عامل‌های تولید در بخش کشاورزی، فصل‌نامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، س ۹، ش ۳۶.
۸. جلالیان، حمید، ۱۳۹۱، تحلیل اثرات نظام‌های آبیاری نوین بر وضعیت بهره‌برداران کشاورزی در شهرستان خدابنده، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۱، ش ۲.
۹. جمعه‌پور، محمود، ۱۳۸۴، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی دیدگاه‌ها و روش‌ها، تهران: سمت.
۱۰. خطیر، اشکان (۱۳۹۰)، نیت مهاجرت جوانان روستایی عضو و غیرعضو تعاونی‌های کشاورزی شهرستان مرودشت و ارتباط با نگرش و دانش کشاورزی آنان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه شیراز.
۱۱. رجبی‌علیایی، علی، ۱۳۹۱، بررسی تأثیر مهاجرت بر تحولات جمعیتی شهرستان نطنز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده علوم اجتماعی.
۱۲. رحمانی، داریوش و طاهرخانی، مهدی، ۱۳۸۵، تحلیلی بر تخصصی‌شدن الگوی کشت و نقش آن در توسعه روستایی: کشت توت فرنگی در میوان، فصل‌نامه مدرس (جغرافیا)، س ۱۵، ش ۴۸، صص ۸۱-۱۰۲.
۱۳. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۹۴، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران: قومس.
۱۴. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و طاهرخانی، مهدی، ۱۳۸۱، استقرار صنعت در روستا و نقش آن در رفاه مناطق روستایی، فصل‌نامه مدرس، دوره ۶، ش ۲، صص ۱-۲۲.
۱۵. ریاحی، وحید و نوری، آذر، ۱۳۹۳، تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها، مورد: شهرستان خرم‌دره، فصل‌نامه اقتصاد و فضا و توسعه روستایی، س ۳، ش ۴، پیاپی ۱۰، صص ۱۱۳-۱۲۸.
۱۶. زنگی‌آبادی، علی و مبارکی، امید، ۱۳۹۱، بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه نشینی شهر تبریز و پیامدهای آن (محللات احمدآباد، کوی بهشتی، خلیل‌آباد)، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۳، شماره ۱، صص ۸۰-۶۷.
۱۷. سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه، ۱۳۹۷، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، چ ۱۰، تهران: آگه.
۱۸. شایان، حمید و کهنه‌پوشی، سیدهادی، ۱۳۹۲، بررسی علل مهاجرت‌های روستا-شهری در بخش خاو و میرآباد شهرستان میوان، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی، سال ۲، شماره ۳، صص ۱۴۱-۱۱۵.

۱۹. شجاعیان، گلناز، ۱۳۹۱، بررسی عوامل مرتبط با گرایش جوانان نورآباد ممسنی به مهاجرت، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی دانشگاه شیراز.
۲۰. صیدایی، اسکندر و صادقی، صدرالله، ۱۳۹۳، کارآفرینی و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، اصفهان: شاخص پژوه.
۲۱. علی بیگی، امیر حسین؛ پاپ زن، عبدالحمید و زرشکی، محمد، ۱۳۸۸، دلایل و راهکارهای کاهش تمایل جوانان روستایی شهرستان کرمانشاه به مهاجرت، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران (علوم کشاورزی ایران)، سال ۴۰، شماره ۱، صص ۳۹-۴۹.
۲۲. عنابستانی، علی اکبر و نامدار، محبوبه، ۱۳۹۵، بررسی پیامدهای فعالیت غیررسمی (کالاهای وارداتی) روستاییان بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی (مورد: منطقه دهشیخ و سیگار - شهرستان لامرد)، فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۶، ش ۲۳، صص ۱۱۳-۱۲۸.
۲۳. غفاری، سید رامین و ترکی هرچگانی، معصومه، ۱۳۸۹، تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت جوانان روستایی به شهر (مورد پژوهی: روستای صادق آباد از توابع بخش سامان در استان چهارمحال و بختیاری)، مسکن و محیط روستا، سال ۲۹، شماره ۱۳۲، صص ۱۰۲-۹۱.
۲۴. کاشی نهنجی، کریم، ۱۳۸۸، نقش صنایع کوچک و تبدیلی روستایی در توسعه اقتصادی روستاها (مطالعه موردی بخش مرکزی ملایر)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۲۵. کشاورز، مرضیه؛ کرمی، عزت اله و لهسایی زاده، عبدالعلی، ۱۳۹۲، عوامل اثرگذار بر مهاجرت روستایی ناشی از خشکسالی: یک مطالعه موردی در استان فارس، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۶، شماره ۱، صص ۱۲۷-۱۱۳.
۲۶. محمودی، مهدی؛ دانشور کاخکی، محمود؛ شاهنوشی فروشانی، ناصر و محمدی، حسین، ۱۳۹۸، به‌کارگیری الگوهای چندسطحی در بررسی عوامل موثر بر ماندگاری جوانان روستاها، مجله تحقیقات اقتصادی، ش ۱۲۸.
۲۷. مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵-۱۳۹۵، سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان همدان و شهرستان ملایر، پایگاه داده‌های آماری، تهران.
۲۸. مطیعی لنگرودی، سید حسن، سوری، فرشاد و چراغی، مهدی، ۱۳۹۵، تحلیل پایداری رابطه میان نظام بهره‌برداری خانوادگی و امنیت غذایی در نواحی روستایی دهستان غنی‌بیگلو زنجان، فصل‌نامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۱، تهران، صص ۱۹۷-۲۰۹.
۲۹. مطیعی لنگرودی، سید حسن، و شمسایی، امین، ۱۳۹۰، توسعه و کشاورزی پایدار (از دیدگاه اقتصاد روستایی)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳۰. مطیعی لنگرودی، حسن؛ رضوانی، محمدرضا؛ نوربخش، محمدرضا و اکبرپور سراسکانرود، محمد، ۱۳۹۲، تبیین راهبرد مناسب بر ماندگاری جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی دهستان سلوک شهرستان هشتگرد)، مسکن و محیط روستا، سال ۳۲، شماره ۱۴۲، صص ۹۶-۸۳.
۳۱. مطیعی لنگرودی، سیدحسن؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ دادورخانی، فضیله؛ یدالهی فارسی، جهانگیر و ترکاشوند، زهرا، ۱۳۹۱، تبیین عوامل موثر بر توانمندسازی روستاییان در توسعه کارآفرینی (مطالعه موردی: بخش های زند و سامن شهرستان ملایر)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۴۴، شماره ۸۰، صص ۱۳۸-۱۱۹.
۳۲. موسوی، سید روح‌اله و صادقی، سید جوادمیرمحمد، ۱۳۹۱، عوامل موثر بر بهره‌وری نیروی انسانی در تولید محصولات عمده زراعی بخش مرکزی شهرستان ممسنی، فصل‌نامه تحقیقات اقتصاد کشاورزی، س ۴، ش ۲، صص ۱۵۵-۱۷۴.
۳۳. مولایی هشتجین، نصراله؛ آمار، تیمور و حاجعلی زاده، احمد، ۱۳۹۳، چالش‌های مدیریت روستایی از دیدگاه شوراهای اسلامی در ماندگاری جمعیت در روستاهای ناحیه مرکزی اردبیل، جغرافیا، سال ۱۲، شماره ۴۰، صص ۹۱-۷۳.
۳۴. میکائیکی، جواد؛ نجاتی، بهناز و آرزومندان، راضیه، ۱۳۹۲، بررسی تأثیر خشکسالی بر روند مهاجرت و اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: بیرجند)، دومین کنفرانس بین‌المللی مخاطرات محیطی، تهران، دانشگاه خوارزمی.
۳۵. نجفی، بهاء‌الدین، ۱۳۷۶، درباره اقتصاد کشاورزی ایران، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۳۶. یاسوری، مجید و فرهاد، جوان، ۱۳۹۴، تحلیل محدودیت‌های تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی: مورد دهستان اشکور علیا، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، س ۴، ش ۳، پیاپی ۱۳، صص ۱۹-۳۷.

37. Aassve, A., Arpino, B., and Billari, F. C. 2013, Age norms on leaving home: Multilevel evidence from the European Social Survey, *Environment and Planning*, 45(2): 383-401.
38. Adepoju, A. 1986, *Rural migration in Nigeria*. Ile-Ife: Department of Demography and Social Statistics, University of Ife.
39. Ahmadi, Shirkooh and Tavakoli, Morteza, 2016, Immigration and its Effects on Agricultural Structure (Case Study: Central District of Sardasht), *Human Geography Research*, Vol. 48, Issue 4, PP. 649-659.
40. Anabaestani, Ali Akbar and Namdar, Mahboubeh, 2016, Investigating the Effects of Unofficial Activities (Commodity Importation) of Villagers on the Development of Rural Settlements (A Case Study of the Districts of Dehshikh and Sigar in Lamerd Township), *Regional Planning Quarterly*, Vol. 6, Issue 23, PP. 113-128.
41. Asif, Maqbool and Muhammad Khalid, Bashir, 2009, Rural Development in Pakistan: Issues and Future Strategies, Agriculture: challenges, *opportunities and options under free trade regime conference*.
42. Bayat, Nasir et al., 2011, Identifying and Analyzing the Factors Affecting the Recession of Livestock Economy in Rural Areas (Case study: paridar and Mahdavyeh Villages of Malayer), *Rural Research*, Vol. 2, Issue 4, PP. 153-181.
43. Bravo-Ureta, B. E. and Brea, J. A. 1996, Migration decisions, agrarian structure, and gender: The case of Ecuador. *The Journal of Developing Areas*, 30(4): 463-476.
44. Buchmann, M. C. and Kriesi, I., 2011, Transition to adulthood in Europe. *Annual Review of Sociology*, No. 37, PP. 481-503.
45. De Jong, G. F., Johnson, A. G., and Richter, K. 1996, Determinants of migration values and expectations in rural Thailand. *Asian and Pacific Migration Journal*, 5(4): 399-416.
46. FAO, 2016, Food and Agriculture Organization of the United Nations. *Migration, agriculture and rural development - Food and Agriculture*. 1-19.
47. Hackelsio, M. and Elin, N., 2014, *Capacity bulding for smailholders experiences from a tielid in Malawi bachelor thesis 15 ectis*.
48. Hu, F., Xu, Z., and Chen, Y. 2011, Circular migration, or permanent stay? Evidence from China's rural - urban migration. *China Economic Review*, 22(1): 64-74.
49. Hu, Y. 2016, Impact of rural-to-urban migration on family and gender values in China. *Asian Population Studies*, 12(3): 251-272.
50. Jalalian, Hamid, 2012, An Analysis of the Effects of New Irrigation Systems on the Status of Agricultural Operators in Khodabandeh, *Quarterly Journal of Space Economy & Rural Development*, Vol. 1, Issue 2.
51. Jomepour, Mahmoud, 2005, *An Introduction to Rural Development Planning: Viewpoints and Methods*, SAMT Publication, 1st Ed, Tehran.
52. Kashi Nahanji, Karim, 2009, *The Role of Rural Small and Process Industries in Economic Development of Villages (A Case Study of Central District of Malayer, Master's Thesis in Geography and Rural Planning*, University of Sistan and Baluchestan.
53. Leibert, T. 2016, She leaves, he stays? Sex-selective migration in rural East Germany. *Journal of Rural Studies*, 43: 267-279.
54. Lewis, W.A., 1976, The Diffusion of Development. Wilson and A.S. Skinner (Eds.) *The Market and the State*. Essays in Honour of Adam. Smith. Oxford: Oxford University Press.
55. Liang, Z. and White, M. J., 1997, Market transition, government policies, and interprovincial migration in China: 1983-1988. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 45, No., 2, PP. 321-339.

56. Mahmoodi, Mehdi; Daneshvar Kakhki, Mahmoud; Shahnooshi Foroshani, Naser and Mohammadi, Hossein, 1998, Applying Multilevel Patterns to Investigate Factors Affecting Youth Survival in Rural Areas, *Journal of Economic Research*, No. 128.
57. Marr, W., and Millerd, F. 2004, Migration of elderly households in Canada, 1991-1996: determinants and differences. *Population, Space and Place*, 10(6): 435-454.
58. Mberu, B. U. 2005, Who moves and who stays? Rural out-migration in Nigeria. *Journal of Population Research*, 22(2): 141-161.
59. McAuley, W. J., and Nutty, C. L. 1982, Residential preferences and moving behavior: A family life-cycle analysis. *Journal of Marriage and Family*, 44(2): 301-309.
60. Midgley, J., and Bradshaw, R. 2006, *Should I Stay or Should I go? Rural Youth Transitions*. Institute for Public Policy Research with Commission for Rural Communities, London, UK.
61. Momeni, M., 2017, *Statistical analysis by SPSS software*. Third edition, Tehran: New book.
62. Moore, E. G., Rosenberg, M. W., and McGuinness, D. 1997, Growing Old in Canada: Demographic and Geographic Perspectives, *Canadian Journal on Aging / La Revue Canadienne Du Vieillessement*, 17(2), 234-237.
63. Moosavi, Seyyed Roohollah and Mir Mohammad Sadeghi, Seyyed Javad, 2012, Factors Affecting Human Resource Productivity in Production of Major Crop Products in the Central District of Mamassani, *Agricultural Economics Research Quarterly*, Vol. 4, Issue 2, PP. 155-174.
64. Motiee Langroudi, Seyyed Hassan and Shamsaei, Amin, 2011, *Sustainable Development and Agriculture (From the Perspective of Rural Economics)*, Tehran University Press, 1st Ed., Tehran.
65. Motiee Langroudi; Seyyed Hasan; Souri, Farshad and Cheraghi, Mehdi, 2016, An Analysis of the Relationship Between Family Operation System and Food Security in Rural Areas of Ghanibiglo District of Zanjan, *Human Geography Quarterly*, Vol. 48, Issue 1, Tehran, PP. 197-209
66. Mulder, C. H., and Billari, F. C. 2010, Homeownership regimes and low fertility. *Housing Studies*, 25(4): 527-541.
67. Najafi, Bahaoddin, 1997, *About Iran's Agricultural Economy*, 1st Ed, Elmi-Farhangi Publication, Tehran, Iran.
68. Newbold, K. B. 1996, Determinants of elderly interstate migration in the United States, 1985-1990. *Research on Aging*, 18(4): 451-476.
69. Northcott, H. C. 1988, *Changing residence: the geographic mobility of elderly Canadians*, Publisher: Butterworth-Heinemann, Oxford, United Kingdom.
70. Oucho, J. O. 1998, *Recent Internal Migration Processes in sub-Saharan Africa: Determinants, Consequences, and Data Adequacy Issues*. Migration, Urbanization, and Development: New Directions and Issues, Norwell: Kluwer Academic Publishers
71. Pourtaheri, Mehdi; Ahmadabadi, Ali and Rahbari, Mahnaz, 2015, A Feasibility Study of Areas Suitable for Pistachio Cultivation in Damghan Using VIKOR Approach, *Regional Planning Quarterly*, Vol. 5, Issue 20, PP. 97-110.
72. Rahmani, Daryush and Taherkhani, Mehdi, 2006, An Analysis of the Specialization of Cultivation Pattern and its Role in Rural Development: Strawberry Cultivation in Marivan, *Modares Journal (Geography)*, Vol. 15, Issue 48, PP. 81-102.
73. Rauhut, D., 2005, Adam Smith - A Champion for the Poor, in D. Rauhut, N. Hatti and C.A. Olsson (Eds.) *Economists and Poverty - from Adam Smith to Amartya Sen*. New Delhi: Vedam Books.
74. Rezvani, Mohammad Reza, 2015, *An Introduction to Rural Development Planning in Iran*, 1st Ed, Tehran: Ghoomes Publishing Company.

75. Riahi, Vahid and Nouri, Azar, 2014, Diversification of Economic Activities and Sustainability of Villages, A Case Study of Khoramdareh, *Quarterly Journal of Space Economy & Rural Development*, Vol. 3, Issue 4, PP. 113-128.
76. Roknoddin Eftekhari, Abdolreza and Taherkhani, Mehdi, 2002, Establishing Industry in Villages and Its Role in the Welfare of Rural Areas", *Modares Journal*, Vol. 6, Issue 2, PP. 1-22.
77. Roy, R.; Weng Chan, N. and Rainis, R., 2014, *Ric farming sustainability assessment in Bangladesh sustain ability. Science.g*, 3144.
78. Ryan, L., and Sales, R. 2013, Family Migration: The Role of Children and Education in Family Decision-Making Strategies of Polish Migrants in London. *International Migration*, 51(2): 90–103.
79. Sarmad, Zohreh; Bazargan, Abbas and Hejazi, Elaheh, 2018, *Research Methods in Behavioral Sciences*, Agah Publishing, 10th Ed, Tehran.
80. Seidaei, Eskander and Sadeghi, Sadrollah, 2014, *Rural Development Entrepreneurship and Planning*, Shakhes Pajoo Publication, 1st Ed, Isfahan.
81. Shlay, A. B. 1985, Castles in the sky: Measuring housing and neighborhood ideology. *Environment and Behavior*, 17(5): 593–626.
82. Smith, A. 2000, *The Wealth of Nations*. USA: The Modern Library Classics.
83. Statistical Center of Iran, 1986-2016, *General Census of population and housing of Hamedan Province and Malayer Township*, Statistical Database, Tehran.
84. Taghilo, Ali Akbar and Ahmadi, Raziieh, 2016, Driving Forces of the Development of Villages in Iran, *Spatial Planning*, Vol. 20, Issue 4, PP. 1-28.
85. Taqi Leo, A.A. et al., 2016, Proponents of the Development of Villages in Iran. *Quarterly Journal of Space Planning and Testing*, Vol. 20, No. 4, PP. 1-28.
86. Team, Sofa and Doss, Cheryl, 2011, The role of women in agriculture, [www.fao.org/economic/esa/working paper](http://www.fao.org/economic/esa/workingpaper), No. 11-02.
87. Teimouri, Amir and Hasanpour, Somayeh, 2016, The Role of Educated Workforce in Total Productivity Growth of Production Factors in the Agricultural Sector, *Agricultural Education Management Research Quarterly*, Vol. 9, Issue 36.
88. Thomas, M.; Stillwell, J. and Gould, M., 2015, Modelling multilevel variations in distance moved between origins and destinations in England and Wales. *Environment and Planning*, Vol. 47, No. 4, PP. 96-101.
89. Trell, E., van Hoven, B., and Huigen, P. 2012, "It's good to live in Järva-Jaani but we can't stay here": Youth and belonging in rural Estonia. *Journal of Rural Studies*, 28(2): 139–148.
90. Van Ham, M. 2012, *Housing behaviour*. In book: Handbook of Housing Studies Chapter: 3 Publisher: Sage. DOI: 10.4135/9781446247570.n3.
91. Vaswani, L. K., 2010, Role of human Resurce Development in improving agriculture productiveity pakistan. *India journal of Fertilisers*, Vol. 6, No. 4, PP. 88-92.
92. White, J.M. and Lindstrom, David, P., 2003, *Forthcoming. Internal. migration*. In D. Poston and M. Micklin (eds), Handbook of Demography.
93. Yang, X. 1996, Patterns of economic development and patterns of rural-urban migration in China. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 12(3): 195–218.
94. Yasouri, Majid and Jahan, Farhad, 2015, An Analysis of the Diversification Constraints of Rural Economy, A Case Study of Ashkoor Olya Village, *Quarterly Journal of Space Economy & Rural Development*, Vol. 4, Issue 3, PP. 19-37.